

Omer Hamzić

OD KORPARIJE DO ŠTAMPARIJE

Prilog proučavanju privredne historije Gračanice (Odlomak iz opširnijeg neobjavljenog rukopisa)

Istorijat gračaničkog štamparstva seže u vrijeme koje je neposredno prethodilo zvaničnom osnivanju štamparskog preduzeća, u godinu 1958., koja je u Gračanici upamćena, između ostalog, i po propasti mnogih privrednih preduzeća – patuljaka koje je osnivala i “likvidirala” još uvijek “tvrda” državno-partijska birokratija po svom nahođenju i po svom znanju i više neznanju, ubijedena da to radi za dobrobit naroda.

U očima Gračanlija još uvijek je odzvanjala parola “Fabrike radnicima, zemlja seljacima”, neki su iskreno vjerovali u radničke savjete i novi “vlastiti put u izgradnji socijalizma, za razliku od sovjetskog dogmatizma...” U Gračanici su “partijski ljudi”, među kojima su dominirali istaknuti “revolucionarni” kadrovi sa Ozrena i mnogi drugi koji su ovdje stigli ko zna odakle po partijskoj liniji, punili uši narodu parolama o boljem životu i onom čuvenom “Fabrike radnicima...”. U Gračanici nije bilo fabrika, a ni zemlja nije data seljacima, već je bilo dosta radnika nezaposlenih, i sirotinje koja je tražila zaposlenje po čaršiji, čekajući “pod lipom” da ide u nadnicu, na kopanje, koševinu, berbu.

Pa i ono malo radioničica koje su nazivale preduzećima zvučnih naziva “likvidirali” su i ukidali, transformisali i pretakali iz šupljeg u prazno...

Radi podsjećanja – Gračanicom se te 1958. godine “izvijala prašina” betonski trotoari bili su samo u centralnoj ulici, kanalizacija je tekla mahalskim sokacima, još uvijek nije bilo ni jedne srednje škole, Gračanica nije imala vo-

dovod, “ćiro” je bio glavna prevozna atrakcija i veza sa svijetom, omladina je redovno išla na omladinske radne akcije, a Gračanica je neprijetno zaostajala u svakom pogledu i u svom socijalističkom romantizmu nije ni primjećivala grubu realnost – zaostalost, neimaštinu i sirotinju.

To je ambijent u kojem se počelo razmišljati o zasnivanju štamparstva u Gračanici.

Nikad nije do kraja raščišćeno kome je prvo “šunulo u glavu” da se ogleda u ovoj proizvodnji koja je za ondašnje gračaničke prilike i neprilike bila mnogo više nego što bi sada bila proizvodnja visokosofisticirane računarske opreme ili čipova. Jedni to povezuju sa dolaskom na kormilo tadašnjeg gračaničkog sreza agilnog predsjednika Asima Dževdetbegovića, koji je iskreno pokušavao da u Gračanici napravi neki privredni zaokret nabolje naspram tadašnje ozrenske strane sreza (Bosansko Petrovo Selo, Sočkovac) gdje su ulagana ogromna društvena sredstva u razvoj azbesta, cigle i prerade drveta. Drugi smatraju da je ta proizvodnja zasnovana sasvim slučajno, a najviše zahvaljujući Stojanu Maksimoviću, koji je na sve moguće načine pokušavao spasiti Korpariju “Razvitak” i tako izvršiti zadatak koji mu je “postavljen” u komitetu. Istina, on je na tom zadatku pokušavao i sa drugim proizvodnjama, ali ni sa jednom nije uspio. Preduzeće “Razvitak” “otišlo je u likvidaciju”, ali je štamparska proizvodnja ipak ostala... do dana današnjeg.

Kako je nastao i kako je nestao taj “Razvitak”?

Da bismo odgovorili na ovo pitanje, moramo se vratiti u onu čuvenu 1948. godinu “kada smo odlučno Staljinu rekli ne” i tako krenuli nezavisnim putem izgradnje novog društvenog poretka. Dok su po prašnjavim gračaničkim ulicama “široke narodne mase” manifestovale svoju privrženost partiji, a nekoliko uglednih Gračanlija, partizanskih boraca i aktivista, prošavši kroz sito i rešetno partijske istrage, čamilo “s onu stranu brave”, s optužbom da su informbirovcima, neko se dosjetio da u ovoj kasabi “zasnuje” pro-



Slika 1. Prve radnici Štamparije 1959. godine pred zgradom "Razvitka". Peti s lijeva Zdeno Ladešić, prvi direktor Štamparije

izvodnju sita i rešeta, polazeći valjda od bogate tradicije tog zanatstva na ovom prostoru. Ironijom sudbine ili slučajnosti koja se poklopila sa golemom akcijom proganjanja i rešetanja nepoćudnih, inicijativa je zvanično pokrenuta od gračaničke Organizacije ratnih vojnih invalida koji su je prosljedili svojoj republičkoj centrali. Republička instanca, to jest, Glavni odbor Saveza ratnih vojnih invalida Bosne i Hercegovine 13. 11. 1948. godine donosi Rješenje o osnivanju radionice za izradu sita i rešeta, obezbjeđuje joj obrtna i osnovna sredstva i stavlja pod kontrolu gračaničke Organizacije ratnih vojnih invalida. U registracionom listu, kao predmet poslovanja, navedeno je: proizvodnja i prodaja sita i rešeta na srezu Gračanica. Sredinom 1950. godine ta je radionica zapošljavala 43 radnika, od kojih su trinaestorica bili invalidi rata.¹ Sudeći po tome, vjerovatno je u svom radu imala i nekog uspjeha.

Nakon usvajanja zakonskih propisa o "predaji" fabrika na upravljanje radnicima, 1950. godine, uslijedile su brojne reorganizacije i gračaničkih "privrednih subjekata", pretežno malih zanatskih radioničica koje su jedva sastavljale kraj s krajem. Od Radionice za izradu sita i rešeta konstituiše se zanatsko preduzeće pod znakovitim nazivom "27. juli" koje svoju djelatnost proširuje i na izradu predmeta od pruća (korparija), proizvodnju raznih četki, metli, kućne radinosti.² Pod rukovodstvom vrsnog visokokvalifikovanog korpara iz Bosanskog Šamca Marijana Stanića, proizvodnja predmeta od pruća, to jest korparija postaje dominantna i sasvim potiskuje ostalu proizvodnju. Da bi se trajnije riješio problem sirovine za korpariju, počelo se razmišljati o podizanju vlastite plantaže plemenite šibe. Budući da je Preduzeće i dalje bilo pod neposrednom ingerencijom Saveza ratnih vojnih invalida, krajem

1953. godine, preko Republičkog i opštinskog odbora podnosi zahtjev Narodnom odboru opštine Gračanica da mu dodijeli u posjed zemljište radi uzgoja plantaže šibe vrbe za proširenje i unapređenje korparije "jer kani početi sa izvozom korparstva na inostrano tržište". U međuvremenu je počeo i sa obukom dvadesetak budućih korpara. Narodni odbor opštine Gračanica pozitivno rješava taj zahtjev i 21. 1. 1954. donosi rješenje o dodjeli zemljišta preduzeću "27. juli" na korištenje iz opštenarodne imovine "u svrhu podizanja plantaže vrbove šibe". Kako su na plantažu polagali pravo i gračanički ratni vojni invalidi, 31. 12. 1954. godine Glavni odbor Saveza ratnih vojnih invalida Bosne i Hercegovine donosi rješenje kojim rasadnik vrbove šibe izuzima od Preduzeća "27. juli" i prenosi na Sreski odbor Saveza ratnih vojnih invalida Gračanice, ali i obavezuje preduzeće da i dalje brine o uzgoju vrbove šibe i eksploataciji tog zemljišta, s tim što prihod od prinosa, počev od 1. 1. 1955. godine, predstavljaju budžetske prihode Sreskog odbora Saveza ratnih vojnih invalida. Od tada počinju nesporazumi i tužbe za namirenje troškova i međusobna prepucavanja, optužbe itd. Po ovom rješenju svi troškovi uzgoja šibe i rasadnika išli su na teret rashoda Odbora Saveza ratnih vojnih invalida, ali su takođe svi prihodi od rasadnika (usječka šibe) predstavljali prihod Odbora.

Nije se znalo ko zapravo gazduje ili odgovara za preduzeće i njegovu imovinu – da li invalidska organizacija koja su u sve miješala ili radnički savjet ili direktor preduzeća kao zakonski organi upravljanja. To je rezultat nakaradnih odnosa koji su mogli egzistirati u tom prelaznom periodu. Uslijedile su optužbe, sa stančanja, pad proizvodnje, javašluk...

U tim prepucavanjima, ipak, "deblji kraj" je izvukao direktor preduzeća "27. juli" Marijan Stanić, kojeg je Sreski odbor Saveza ratnih vojnih invalida smijenio i na njegovo mjesto od 31. 12. 1954. godine postavio Jovicu Cvjetinovića, dotadašnjeg komercijalistu preduzeća. Uslijed tako nakaradnih odnosa, preduze-

ću, međutim, nije bilo spasa, doživjelo je krah i prestalo sa radom 14. 9. 1955. godine.

Preuzimajući osnovna sredstva i djelatnost "likvidiranog" preduzeća "27. juli", na privrednu scenu Gračanice, 17. 3. 1956. godine, stupa Zanatsko preduzeće "Razvitak". Intervencijom državno-partijskog faktora, 2. 7. 1956. godine, dobiva u miraz novu proizvodnu i upravnu zgradu "27. jula" (na lokalitetu Donjičko groblje - sadašnja lokacija Štamparije) i plantažu vrbove šibe. Osjetivši se oštećenom stranom, Opštinski Odbor Saveza ratnih vojnih invalida, 21. 7. 1956., ustaje sa žalbom koja se, posredstvom vlasti, rješava kompromisnim kupoprodajnim ugovorom, po kojem je "Razvitak" kao kupac bio dužan platiti određenu naknadu invalidskoj organizaciji kao prodavcu tog zemljišta. "Razvitak", međutim, zapada u sve veće teškoće, tako da svoje obaveze po tom ugovoru nikada do kraja nije izmirio. Uostalom, i prodavac je u ovom slučaju prodao ono što nije ni bilo njegovo.

Od prvog dana "Razvitak" se nije «po planu» razvijao, već je «bolovao» od istih onih bolesti od kojih je bolovao i "27. juli", na čijim je ostacima taj «novi subjekt» i započeo svoj rad. Niska produktivnost, male zarade, nestručnost, slaba organizacija, nedisciplinovanost i teški uslovi rada, bile su osnovne karakteristike tadašnje proizvodnje koja nije garantovala pozitivno poslovanje, niti mogućnost izmirivanja povećanih obaveza preduzeća. Svoju prvu poslovnu, 1956. godinu, "Razvitak" je završio sa značajnim gubitkom. Gomilanje gubitaka nastavlja se i u 1957. i u prvom polugodištu 1958. godine. U međuvremenu, Preduzeće je samo raslo u pogledu broja zaposlenih. Na spisku je imalo 77 radnika koji su svakog časa mogli ostati bez posla. Proizvodnja je teško nalazila tržište, gomilale su se velike zalihe korparskih proizvoda "punih i rešetkastih korpi", dosta lošeg kvaliteta. Proizvodna cijena korpi bila je veća od prodajne, a plasman jako otežan. Na oko 80 dunuma, tek podignute plantaže, šiba se potpuno osušila i propala. Radilo se o javašluku, a možda i o diverziji. Predu-



“bazirajući se upravo na uvođenju novih proizvoda”. U prostorijama zadružne pilane u Karanovcu pokušava pokrenuti pogon za proizvodnju letvaste ambalaže u koji preseljava dio radnika sa “korporstva” i umjesto korporacije, u postojećem prostoru oprema malu radioničicu za izradu papirnih kesa po narudžbama gradske apoteke u Gračanici i trgovinskog preduzeća “Bosna”. Između ostalog, u poznatoj mehaničkoj radnji Kamarića poručuje poseban ručni nož za sječenje papira koji je bio vrlo kvalitetno izrađen pa je u papirnoj ambalaži ostao u funkciji još tridesetak godina. Prve radnice koje su prošle obuku i počele raditi u proizvodnji papirnih vrećica bile su: Nisveta Muftić, Safida Huskić, Raza Sulejmanović, Vasva Pašić, Sajima Salihbašić, Mara Stanković, Nisveta Agić i Nura Mujić. Uz malu novčanu nagradu, obuku ovih radnika

zeće je tako izgubilo svoju proizvodnu osnovu, odnosno sirovinu. Opštinski savjet za privredu 26. 7. 1958. godine ocjenjuje da su zaposleni u “Razvitku” “svojim nemarom, nesavjesnošću i nedisciplinovanim postupkom preduzeće doveli u tako težak položaj, gdje je postavljeno pitanje opstanka preduzeća.”³ Vlasti vrše pritisak da se korporstvo napušta i hitno zamjenjuje nekom rentabilnijom proizvodnjom.

U kratkom vremenskom periodu smijenjeno je nekoliko direktora, od kojih se očekivalo da će spasiti “Razvitak”. Koncem 1956. godine od ovog preduzeća “diže ruke” Jovica Cvjetinović i odlazi u korporaciju Gradačac. Nakon Cvjetinovića, u “Razvitku” se “ogledao” Ranko Stanković,⁴ ali kako je brzo “klisnuo” u perspektivniju “Ozrenku”, njegovo mjesto jedno kraće vrijeme u “Razvitku” preuzima Čeljo Nedžib. Od 3. 7. 1958. godine sa “Razvitkom” se “hvata u koštac” iskusniji aktivista Stojan Maksimović, kao posljednji direktor ovog preduzeća.⁵

Dolazeći na čelo “Razvitka”, Stojan Maksimović grčevito pokušava da spasi preduzeće

izveo je specijalni majstor iz Tuzle Muharem Osmanović. Iz pogona korporacije na te poslove “prebačena” su i dva majstora: Hasan Kajtaranović “Bajro” i Muharem Džikić “Džiko”.

Tako je nekako počelo sa papirnom konfekcijom i ambalažom u Gračanici...

Ali kupci su zahtijevali da se na papirne kese ispisuju i određeni sadržaji, nazivi firme itd. Agilni direktor Maksimović nije oklijevao. Otišao je u Beograd i posredstvom nekih prijatelja “ogrebao se” za dvije stare ručne štamparske mašine iz Zavoda za izradu novčanica na Topčideru. Tako se kompletirala prva štamparska garnitura, u kojoj se nalazio jedan štamparski stroj marke “Boston”, ručna štamparska mašina, takođe iz porodice “Boston” i jedna ručna štanc-mašina.⁶

Montažu strojeva u prostorijama “Razvitka”, a zatim i njihov tehnički prijem izvršila je ekipa majstora u sastavu: Branko Gojković, Ahmet Širbegović, Venco Koprnicki i Muharem Džikić. Pomenuti majstor iz Tuzle, Muharem Osmanović, brzo je obučio i prve slovoslagne ma tim strojevima- Muharema Dži-

kića i Maru Stanković. Prva “štampa” u vidu memoranduma bila je na kesicama za potrebe Gradske apoteke u Gračanici. Bilo je to 2. 8. 1958. godine.

Tako je nekako počelo i sa štamptom.

“Razvitku”, međutim nije bilo suđeno da se pod tim imenom dalje razvija.

Uprkos entuzijazmu sa kojim se radilo na uspostavljanju i osposobljavanju pogona papirne ambalaže i štamparije, preduzeće “Razvitak” je sve dublje i dublje tonulo. Opštinski oci su ga, izgleda, već bili otpisali, praveći planove za osnivanje posebnog štamparskog preduzeća, izvlačenjem tog pogona iz “Razvitka”.

U traženju spasa za “Razvitak”, njegov direktor Stojan Maksimović predlagao je da se tom preduzeću pripoji pilana u Karanovcu, koja je bila u sastavu tamošnje zemljoradničke zadruge. Međutim, za takav potez nije dobio saglasnost nadležnog organa u Republici, pa je i taj pokušaj propao. Nije uspio ni pokušaj pripajanja “Razvitka” Zanatskom preduzeću “Partizan”. Niko nije želio prihvatiti njegove anuitete, gubitke i proizvodnju koja nije imala ni tržište, niti sirovinu. Cijeneći da ne postoje nikakvi uslovi za dalje postojanje tog preduzeća i njegov opstanak na tržištu, Narodni odbor opštine Gračanica na sjednici, održanoj 28. 11. 1958. godine, usvojio je zaključak da se “stavi prijedlog” Okružnom privrednom sudu u Tuzli za otvaranje postupka njegove prinudne likvidacije.⁷

Masivno građenu pogonsku zgradu “Razvitka” ustupio je “kao prenos osnovnih sredstava” novoosnovanom preduzeću štamparija “7. april”⁸.

Tako je sa gračaničke privredne scene nestalo Zanatsko preduzeće “Razvitak”, a na di-

jelu njegovih osnovnih predstava počela nicati jedna sasvim nova proizvodnja - štamparstvo.

Napomene

¹Izvještaj o broju zaposlenih ratnih vojnih invalida na srezu od 17.6.1950. br. 7209/50, Arhiv Skupštine opštine Gračanica, Fond Sreskog narodnog odbora, godina 1950.

²Rješenjem Narodnog odbora opštine Gračanica, broj 1059/56, Arhiv Skupštine opštine Gračanica, Fond narodnog odbora, godina 1956.

³Zapisnik sa sjednice Savjeta za privredu Narodnog odbora opštine Gračanica održan 26. i 29.02.1958. godine, Arhiv Skupštine opštine Gračanica Fond narodnog odbora, godina 1958.

⁴Rješenje Narodnog odbora opštine Gračanica od 31.1.1956. br 310/56 i 761/56, Arhiv Skupštine opštine Gračanica, Fond Narodnog odbora opštine, godina 1956.

⁵Rješenje Narodnog odbora opštine Gračanica br. 01-3520/1 od 3.7.1958.

⁶Nakon “likvidacije” i gašenja “Razvitka” ti su strojevi preneseni kao osnovno sredstvo osnovnoj školi “Mitar Trifunovic-Uco” (Druga osnovna škola).

⁷Pošto je dotadašnji direktor “Razvitka” Stojan Maksimović podnio stavku, na sjednici Savjeta za privredu Narodnog odbora opštine Gračanica 12. 02. 1959. imenovana je Komisija za preuzimanje osnovnih sredstava preduzeća “Razvitak” nad kojim je otvoren postupak likvidacije. Za likvidacionog upravnika imenovan je Mehanovic Hamid.

⁸28. 11. 1958. godine potpisan je ugovor kojim se regulišu, način i uslovi pod kojima se ustupa zgrada pogona. U ugovoru je njena vrijednost procijenjena na 1.753.653 dinara. (Ugovor sastavljen 28.11.1958. godine između zanatskog preduzeća “Razvitak” i štamparije “7. april”, Arhiv štamparije - posebna građa).